

Sven Bislev:

HVAD ER "STATSTEORI"?

Statsteori er en diskussion af begrebet "stat", dets indhold, dets plads i den marxistiske teori og dets empiriske referencer. Hvorfor kan man ikke bare angive en definition af termen "stat" i en enkelt sætning? Fordi den marxistiske teori ikke definerer i en sådan forstand, den angiver et begrebs indhold ved at fremlægge dets plads i et omfattende teoretisk system. Hvorfor er statsteorien nødvendigvis marxistisk? Fordi de borgerlige samfundsvidenskaber ikke interesserer sig for staten, men kun for politik, hvilket er noget ganske andet. Hvad er problemet med de empiriske referencer, når vi har et par hundrede stater i verden, som er afgrænsede udadtil af klare kriterier i det internationale retssystem, og indadtil af tilsvarende i det interne retssystem? Problemet består i, at staten er et teoretisk begreb, som manifesterer sig i forskellige empiriske institutioner, der ikke allesammen kalder sig selv for stat - og i at strukturen/begrebet stat ændrer sig med tiden, fordi den er et historisk fænomen.

Nedenfor går vi - i en forenklet form, der skyldes ønsket om at præsentere statsteoriens emne så forståeligt som muligt - lidt nærmere ind på nogle af disse problemer, som en introduktion til de artikler, der bringes i dette og et følgende nummer af *Politica*.

1. Den metodiske opstilling af statsproblemet

Althusser har lavet en enkel pædagogisk model for den marxiske teoris forudsætninger;¹⁾ den kan bruges til at illustrere statsproblemet metodologiske basis - eller nødvendighed:

Ricardo	-	18.årh.s franske historikere	-	Hegel	-	Marx
G I		G I		G II		G III

1) I Lenin og Filosofien, på fransk hos Maspero, på svensk hos Bo Cavefors (1969). Findes også på engelsk.

Sven Bislev:

HVAD ER "STATSTEORI"?

Statsteori er en diskussion af begrebet "stat", dets indhold, dets plads i den marxistiske teori og dets empiriske referencer. Hvorfor kan man ikke bare angive en definition af termen "stat" i en enkelt sætning? Fordi den marxistiske teori ikke definerer i en sådan forstand, den angiver et begrebs indhold ved at fremlægge dets plads i et omfattende teoretisk system. Hvorfor er statsteorien nødvendigvis marxistisk? Fordi de borgerlige samfundsvidenskaber ikke interesserer sig for staten, men kun for politik, hvilket er noget ganske andet. Hvad er problemet med de empiriske referencer, når vi har et par hundrede stater i verden, som er afgrænsede udadtil af klare kriterier i det internationale retssystem, og indadtil af tilsvarende i det interne retssystem? Problemet består i, at staten er et teoretisk begreb, som manifesterer sig i forskellige empiriske institutioner, der ikke allesammen kalder sig selv for stat - og i at strukturen/begrebet stat ændrer sig med tiden, fordi den er et historisk fænomen.

Nedenfor går vi - i en forenklet form, der skyldes ønsket om at præsentere statsteoriens emne så forståeligt som muligt - lidt nærmere ind på nogle af disse problemer, som en introduktion til de artikler, der bringes i dette og et følgende nummer af *Politica*.

1. Den metodiske opstilling af statsproblemet

Althusser har lavet en enkel pædagogisk model for den marxiske teoris forudsætninger;¹⁾ den kan bruges til at illustrere statsproblemet metodologiske basis - eller nødvendighed:

Ricardo	-	18.årh.s franske historikere	-	Hegel	-	Marx
G I		G I		G II		G III

1) I Lenin og Filosofien, på fransk hos Maspero, på svensk hos Bo Cavefors (1969). Findes også på engelsk.

De althusserske termer G(eneralitet) I-II-III betyder hhv. det teoretiske råmateriale, teorien som redskab til bearbejdning af råmaterialet, og det teoretiske produkt af bearbejdningen. I modellen illustreres således det forhold, at Marx forarbejder Ricardos politiske økonomi og historikernes arbejder, idet han anvender den hegelske dialektik til en omfattende syntese, et nyt teoretisk system. I dette er såvel råmaterialet som redskaberne blevet forandret.

Det i denne sammenhæng vigtige er, at begrebet klasse optræder på centrale punkter i de to GI-kategorier: Ricardo er meget optaget af fordelingen af indkomsterne på de forskellige former for indkomst, former som definerer de forskellige klasser - og de franske historikere skriver en historie, i hvilken klassekampen ses som bestemmende for udviklingen. Endvidere optræder i GII - hos Hegel - såvel begrebet stat som begrebet det bestemmede moment og dialektikken. Marx foretager sin velkendte omvendning af Hegel - mindst en dobbelt omvendning:

- materien bestemmer ideen, ikke omvendt
- det komplekse er det virkelige, i.o.

Marx forkaster således Hegels ontologi og hans centrale metodiske tese - men beholder visse af hans tanke kategorier; således beholdes ideen om staten som et samfunds "officielle sammenfatning" - men nu forstået ikke som samfundets manuskript, men som dets resumé.

Det samme sker med begrebet klasse: dets anknytning til den økonomiske struktur bevares, og ligeledes dets centrale plads i historien. Men anknytningen forandrer karakter, når produktionsprocessen tænkes på en ny måde; og den historiske plads bliver - omend stadig central - mindre bestemmende, når klassen nu selv er bestemt af sin plads i den af økonomien indrettede samfundstotalitet.

For Marx var - alene som en konsekvens af den materialistiske opfattelse - naturligvis kritikken af den politiske økonomi den første nødvendighed. Og det var hvad han foretog i Kapitalen: på en gang en kritik af det borgerlige teorifelt, der hed politisk økonomi, og en kritisk - d.v.s. overflade-gennembrydende - analyse af det kapitalistiske samfunds (politiske) økonomi, dets "basis".

Han kom aldrig frem til at lave en dybtgående analyse af dette samfunds stat, hvorfor han efterlod en særdeles vigtig opgave til sine efterkommere, idet der ikke kunne være nogen tvivl om, at staten stod i centrum for den politiske praksis som måtte til for at ophæve dette samfund.

2. Borgerlige statsanalyser

I den tidlige borgerlige teori opererer man med såvel klasser som stat. I den økonomiske analyse er klasserne modtagerne af de forskellige former for indkomst: løn, profit og jordrente, og staten er en irrationel forbruger af den sociale akkumulationsfond, et feudalt levn. Dette udvikles i en konservativ retning, hvor samfundet som sådant er rationelt (the Invisible Hand som en autoritativ mekanisme) og mennesket irrationelt (det i staten handlende menneske - kun staten som sådan, personificeret i de med autoritet udstyrede individer, er rationel). En anden udviklingslinie er den liberalistiske, hvorefter det er mennesket rationalitet (the economic man) der udtrykker sig i økonomien, hvis dens bevægelse ikke hæmmes af "kunstige" begrænsninger - og statens irrationelitet er en fejltagelse, der skal bekæmpes; staten skal være demokratisk, alle eksisterende enheder af rationel tænkeevne (mennesker) skal kunne udfoldes frit.

I den historisk-sociologiske analyse er klasserne defineret ved politiske kriterier, klasserne er feudaltidens stænder. Udviklingen mod demokrati er en udvikling mod et klasseløst samfund. Her er staten defineret ved sin magtanvendelse - som i Webers definition af staten som indehaveren af monopolet på udøvelse af legitim fysisk tvang.

I disse opfattelser ligger allerede kimen til deres senere negering: økonomernes opfattelse af staten som irrationel tones ned, da staten bliver borgerlig, idet den da explicit opererer på de præmisser, der definerer økonomiens rationalitet. Efterhånden som den liberalistiske opfattelse trænger igennem, opfattes det endvidere som tilfældigt, hvem der modtager hvilke former for indkomst - samtidig med at ideologiske hensyn ikke længere gør det nødvendigt at kritisere jordrentens "irrationelitet", og der-

med at specificere jordrentemodtagerne ud som en særlig "klasse". I den sociologiske analyses politisk-juridiske klassedefinition ligger en forsvindingsautomatik, der igangsættes med postuleringen af den politiske lighed. Liberalismens gennemtrængning betyder her for statsbegrebets vedkommende, at tvangen ikke længere ses som signifikant (staten fungerer i højere grad på ideologi) - og dermed kan staten ej heller længere analyseres.

I dag er Webers definition af staten (en definition der kun gælder for den kapitalistiske stat) blevet til G. Almonds definition af "politik".²⁾ I den liberalistiske opfattelse har "politik" altid været noget andet end stat: politik er en ideel proces, hvor anskuelserne brydes mod hinanden og den fornuftigste anskuelse vinder (naturligvis med mulighed for allehånde forvridninger og afvigelser - men princippet er det samme). Staten var en gang det snavsede redskab for enkeltinteresser (den feudale overklassen), derefter en usund gevækst af en brøsig politibetjent; nu er den en pragmatisk maskine, der skal føre de vindende, de bedste ideer igennem. Er de vindende ideer altid de bedste? Naturligvis ikke, for mennesket er ikke fuldkomment - men som hovedregel; om ikke af andre grunde, så fordi der bag dem står et flertal, d.v.s. at de skaber den største tilfredsstillelse, målt i opfyldelse af ønsker.

Ved hjælp af den pragmatisk statsmaskine giver "folketationen"³⁾ sig selv sine love, opfylder sine ønsker. Ønskerne er enten summen eller gennemsnittet af de frie og lige individers anskuelser. Sammenligner vi denne opfattelse med den brutale konsistens hos en før-liberalistisk tænkning som Hobbes, fremtræder den som et underligt mismask: hvor Hobbes hævdede fraværet af værdier i det nøgne individ (realisme) og staten som centrum for alle sociale værdier (absolutisme), er liberalismen nået frem til et både-og: værdierne er i individerne (rationalisme, humanitarisme) og gennemføres af staten (pragmatisme - men ikke fuldkommen;

2) Se hans og J.B. Powells 'Comparative Politics...', Boston -66, indledningskapitlet.

3) Poulantzas' begreb; udtrykker den kapitalistiske stats særlige, klasseløse enhed af hele folket i et fællesskab af grundlæggende værdier, således som det udtrykkes i denne stats institutioner og officielle illusioner.

staten har stadig på det politiske område nogenlunde uindskrænkede beføjelser i de liberalistiske grundlove).

En grundig gennemgang af statsopfattelsen i de liberalistiske politik-opfattelser er der ikke plads til her; den ville kræve en tematisering af statsbegrebet, som kunne gøre det muligt ved en læsning af de relevante tekster at pege på alle de steder, hvor der direkte eller indirekte tales om staten.

3. Baggrunden for statsteoriens aktualitet

Statsteorien er aktuel netop nu, i den forstand at der produceres en del statsteoretiske analyser - efterhånden vel omtrent lige så mange som der for få år siden lavedes om imperialismeteori. Der kan angives årsager til dette på forskellige niveauer af abstraktion - og korrekthed. Vi kan her foreslå tre:

For det første er problemet om arbejderbevægelsens politiske strategi naturligvis altid aktuelt ved enhver ændring i samfundets totale konjunktur. For statsbegrebets vedkommende har opfattelsen hele tiden - siden Bernstein - svinget mellem socialdemokratiernes helt liberalistiske pragmatik (benyttelse af det eksisterende statsapparat for at forbedre arbejderklassens kår) - og det modsatte, leninistiske, syn på staten som en næsten "ren" klassestat, fuldstændig gennemsyret og forbestemt af kapitalens "behov". Et sted midt imellem ligger SUKP's opfattelser der - med støtte i en anden formulering hos Lenin - ser statens opsvulmen som et tegn på produktionens stigende socialisering, og derfor på revolutionens nærhed.

For det andet stiller væksten i de vesteuropæiske staters aktiviteter teorien over for et problem, den må forklare. Denne vækst er både kvantitativ, i form af et større statsbudget i forhold til BNP, og kvalitativ, i form af nye statslige aktiviteter, især nye former for statslige indgreb i de økonomiske processer. Foruden det politisk-strategiske problem, nævnt ovenfor, opstiller denne udvikling et problem i analysen af forholdet mellem politik og økonomi: ændrer statens karakter af interventionistisk stat fundamentalt dens karakter af kapitalistisk stat? Og: ændrer statens indgreb i økonomien fundamentalt de økonomiske love?

For det tredje er der kommet gang i det teoretiske arbejde på statsanalysens område efter lang tids relativ stilstand, noget som i sig selv inspirerer til en forøget teoretisk aktivitet. I lang tid efter Lenins "Staten og Revolutionen", hvori nogle af de væsentligste ting, Marx og Engels har sagt om staten og klasserne, opsummeres og videreføres, produceres der ingen statsanalyser, som gik ud over den dagsaktuelle politiks behov. Gramscis fængselsnotater⁴⁾ og Matticks analyse af statens krisepolitik⁵⁾ er undtagelserne, der bekræfter reglen. Desuden skrev Gramsci - til dels af hensyn til censuren - i en meget kryptisk form, og Matticks bog publiceredes ikke dengang.

Matticks bog tager fat på den kapitalistiske stats funktion i relation til et bestemt, begrænset område: kriseårenes arbejdsløshed. Af sådanne arbejder fandtes der flere - deriblandt A. Thalheimers 'Über den Faschismus',⁶⁾ der har betydning også for statsteorien af i dag - uden at der af den grund dannedes en samlet statsteori. Til en sådan krævedes, foruden analysen af de "objektive" statsstrukturer, tilføjet den gramsci'ske synsvinkel: klasserne som historiens motor og subjekt (synsvinklen behøver ikke at føre så vidt som til Gramscis historicisme). Desuden kræves analysen af retten indføjet,⁷⁾ såvel som kritikken af den borgerlige ideologi.⁸⁾

Først i den seneste tid tages analysen af staten som en helhed op igen; det sker først og fremmest med Poulantzas' bog 'Pouvoir Politique et Classes Sociales',⁹⁾ hvori samtlige ovennævnte aspekter søges kombineret under anvendelse af meget rigid alt-husseriansk marxisme. Bogen er en stor teoretisk kraftanstrengelse, nok for stor: syntesen omfatter områder, der er særdeles ujævne i deres teoretiske konception. Men som syntese gør den en

4) På svensk som: En kollektiv Intellektuell, Stockholm 1967.

5) På dansk som: Krise og Arbejdsløshed, København 1973.

6) Findes i W. Abendroth (ed.): Faschismus und Kapitalismus, Frankfurt 1967.

7) Jvf. om mellemkrigstidens retsanalyser T. Wanschers artikel i næste nummer af Politica.

8) En sådan synsvinkel er det især Frankfurterskolens fortjeneste at have anlagt. På norsk er den præsenteret i R. Kalleberg (ed.): Kritisk Teori, Oslo 1970.

9) På svensk som: "Politisk Makt och Sociala Klasser", Mölndal -68.

vældig indsats med at afstikke retningslinier for videre forskning og inspirere til udforskning af hidtil oversete sammenhænge.

Fire år efter starter Altvater¹⁰⁾ en proces, der fører til produktionen af adskillige statsteoretiske forsøg i Tyskland. Gerstenbergers artikel i dette nummer af *Politica* tilhører nærmest dette forløb. Ligeledes den nyudkomne artikel af Flatow og Huiskens¹¹⁾ og bogen af D. Läßle,¹²⁾ der begge hører til de mere interessante synteseforsøg.

Vi har nu fået nævnt de fleste af de nyere udgivelser på skandinaviske sprog om statsteori. Et skønsomt udvalg blandt disse vil kunne supplere artiklerne heri med henblik på at få en forståelse af statsteorien. Det gælder dog for de fleste af de nævnte - og de her bragte - arbejder, at et vist kendskab til marxismens "klassikere", både de økonomiske og de politiske arbejder, er uomgængeligt for at få tilstrækkeligt udbytte af læsningen.

4. Statsteori i *Politica*

I dette nummer bringer vi Gerstenbergers artikel om nogle fundamentale problemer ved statsteorien - en artikel som er skrevet i en meget indforstået og koncentreret form, men som indeholder en god systematisering af de forskellige ansatser til statsteori samt en del antydninger af, hvor videre forskning kunne sætte ind. Desuden bringes to artikler, som er særdeles forskellige med hensyn til deres politiske ståsted og analytiske konception: Niels Lundkvists artikel om statsmonopolkapitalismen/ (stamokap), og Johannes Andersens sammendrag af Socialistens artikler om den danske arbejderbevægelse. Stamokap-teorien er en

10) - set fra Århus ser det i hvert fald ud som om det er hans artikel om statsinterventionismen fra 1972, der starter processen. Den findes på dansk i tidsskr. *Kurasje* nr. 7.

11) *Zum Problem der Ableitung des bürgerlichen Staates*, *Probl. des Klassenkampfes* No. 7, udgives på dansk af *Kurasje* i 1974.

12) På dansk som: *Staten og de almene Produktionsbetingelser*, Kbh. 1973.

KP (kommunistparti-)teori, bevægende sig meget på det empiriske og handlingsorienterede plan. Den er formuleret som et svar på et politisk-praktisk behov, nemlig SUKP med tilknyttede partiers behov for at give en forklaring på udeblivelsen af den så sikkert forudsagte generelle krise for kapitalismen efter 2. Verdenskrig. Den forsøger så at analysere det mest fremtrædende træk ved den aktuelle vesteuropæiske kapitalisme, statens stærkt øgede rolle, og dens forbindelse med monopolerne. I dette forsøg har den en stor deskriptiv og systematiserende kraft - men en ringe teoretisk fundering, idet en så "empiricistisk" marxisme naturligvis må foretage metodologiske forkortninger hist og her. Placerer vi Gerstenbergers artikel på den modsatte pol: præget af dyb teoretisk indsigt, solidt metodologisk funderet, ligger "Socialistens" politiske artikler et sted midt imellem, idet de netop forsøger at formidle en teoretisk indsigt hen imod et handlingsrelevant plan; midlet er en historisk oversigt. Denne oversigt var også før sammendraget (der er foretaget af pladsmæssige grunde) meget hurtig og ikke baseret på noget empirisk detailstudium - men den fremlægger udkast til vigtige analytiske pointer og er et eksempel på en talentfuld og frugtbar anvendelse af Poulantzas' begrebsapparat.

I næste nummer af *Politica*, som udkommer omtrent samtidig med dette, bringer vi to artikler: T. Wanscher, *Marxistisk Rets-teori* (en oversigt over de hidtil gjorte forsøg på dette felt) og Sv. Bislev, *Den perifere Stat* (en oversigt over analyser, der behandler klassestruktur og stat i den kapitalistiske periferi).